

Activitats per treballar la varietat diatòpica: escoltem parlar el territori

1. Introducció

Aquesta activitat s'insereix en l'assignatura Llengua catalana, de formació bàsica, impartida al primer curs del Grau en Filologia Catalana i als següents graus filològics de la Universitat de València: Grau en Estudis Anglesos, Grau en Estudis Hispànics: Llengua Espanyola i les seues Literatures, Grau en Filologia Clàssica i Grau en Llengües Modernes i les seues Literatures. L'assignatura té com a objectiu principal conèixer la gramàtica i desenvolupar les competències comunicatives en llengua catalana.

La seqüència d'activitats que proposem s'emmarca en els continguts del tema 1, "Introducció a la llengua catalana", concretament en el subapartat 1.2., "Unitat i diversitat de la llengua: la variació lingüística". La varietat dialectal és una expressió natural de la diversitat lingüística que caracteritza qualsevol llengua viva. Lluny de ser una mostra de fragmentació o de disgregació, els dialectes constitueixen realitats plenes de vitalitat que reflecteixen la història, la geografia i la identitat cultural de les comunitats que els empenen. En el cas del català, parlem d'un conjunt de varietats dialectals que s'estenen per un ampli territori —el domini lingüístic— i que presenten diferències fonètiques, lèxiques i

morfosintàctiques, tot i compartir una estructura gramatical comuna. La diversitat lingüística, tant interna com externa, és un bé que s'ha de preservar, un patrimoni natural que també és patrimoni cultural.

En una assignatura introductòria a la llengua catalana, resulta fonamental que els alumnes adquirisquen una comprensió clara dels conceptes bàsics que estructuren l'estudi de qualsevol sistema lingüístic. Nocions com ara *llengua*, *dialecte*, *varietat diatòpica*, *estàndard lingüístic* o *registre* no només constitueixen la terminologia pròpia de la disciplina, sinó que també permeten interpretar adequadament la realitat sociolingüística del català. Aprendre a diferenciar entre aquests termes i entendre'n les implicacions teòriques i pràctiques és clau per evitar confusions habituals i per formar una mirada crítica i informada sobre el funcionament intern de la llengua.

A més, l'estudi i el reconeixement de la diversitat de la llengua és essencial per a qualsevol filòleg, ja que permet entendre la complexitat interna del català i, alhora, ajuda a desfer prejudicis de vegades arrelats entre els estudiants. Durant molt de temps, certes varietats han estat percebudes per una part de la societat com a més «correctes» o «cultes» que altres, sovint per influències extralingüístiques com el pes polític o cultural d'un territori. Des d'una perspectiva científica i sociolingüística, però, totes les varietats són igualment legítimes i sistemàtiques. La valoració de la varietat dialectal també implica una actitud respectuosa i oberta envers les formes de parla alienes a la pròpia. Això hauria de ser especialment rellevant en una societat en què les persones es desplacen, consumeixen continguts de tot el territori i participen en espais lingüístics comuns, com els mitjans de comunicació o les xarxes socials. I, sobretot, en el marc d'una llengua minoritzada com la que estudiem.

Si és fonamental que els filòlegs dominen a la perfecció la normativa de la llengua catalana en els seus distints registres, igualment ho és que siguin capaços de discriminar els diferents dialectes. Els continguts d'aquesta assignatura ajudaran que ho facen i establiran els fonaments bàsics per a l'estudi més detallat que faran posteriorment, en Dialectologia i registres lingüístics de la llengua catalana, assignatura de tercer curs del grau.

2. Plantejament i desenvolupament de la seqüència

La seqüència d'activitats que presentem pretén donar resposta a aquestes necessitats que venim d'exposar i es desenvolupa en cinc sessions que passem a detallar.

Desenvolupament de les activitats per sessions

Sessió 1. Introducció i fonaments teòrics

La primera sessió de la seqüència didàctica té un caràcter fonamentalment introductori, però és decisiva per establir les bases conceptuals i metodològiques del treball que es durà a terme al llarg de les setmanes següents. El professor comença la classe amb una breu presentació de la tasca final: un projecte multimèdia en grup, que consistirà a analitzar i difondre un conjunt de discursos i cançons reals provinents de diferents varietats dialectals del català, amb l'objectiu de valorar-ne la diversitat i reflexionar sobre la seua presència (o absència) als mitjans i a les xarxes. La bibliografia bàsica que constitueix el fonament teòric de l'assignatura és *Dialectologia catalana*, de Joan Veny i Mar Massanell i *Els parlars valencians*, de Vicent Beltran i Carles Segura. També es consultaran en línia els mapes de l'*Atles lingüístic del domini català* (ALDC) (<https://aldc.iec.cat/mapes/>).

Aquesta sessió és una classe magistral en què el professor explica els conceptes fonamentals que es treballaran en la seqüència. Abans, però, planteja als alumnes una activitat d'activació de coneixements previs. Els demana que responguen de manera individual i anònima a un qüestionari breu en línia (mitjançant l'aula virtual) amb preguntes com: “Quina diferència hi ha entre dialecte i llengua?”, “Què és la varietat diatòpica?”, “Quantes varietats del català coneixes?”, “Creus que hi ha varietats més útils i menys útils?”, etc.

Les respostes serveixen per detectar concepcions errònies, prejudicis latents o confusions habituals. Llavors, s'introdueix una explicació teòrica dels conceptes clau que articularan tota la seqüència:

-Llengua i dialecte: es treballa la definició descriptiva de dialecte i es desmunta la visió jeràrquica o despectiva del terme.

-Varietat diacrònica, diatòpica, diastràtica i diafàsica: es defineixen les diferents formes de variació.

-Dialecte i estàndard: es presenta el concepte de varietat estàndard com a varietat normativitzada i funcionalment dominant.

-Contínuum dialectal i isoglosses: es mostra com la variació es dona de forma gradual en l'espai i es delimita per trets que no sempre coincideixen en el mapa.

Per reforçar aquestes explicacions, el professor recorre a exemples pràctics i visuals. Es projecten vídeos breus en què apareixen parlants d'algunes varietats europees sovint estigmatitzades, com el napolità a Itàlia o el bretó a França. A partir d'aquests casos s'articula un debat guiat: Per què aquestes varietats tenen menys prestigi social? Quines situacions similars trobem en el cas català?

Sessió 2. La diversitat dialectal del català

La segona sessió es dedica a explicar la diversitat dialectal del català. Amb suport visual, s'exposen els grans blocs dialectals del català (oriental i occidental) i les subvarietats que els componen (central, balear, rossellonès, nord-occidental, valencià, etc.). S'expliquen les diferències fonètiques —fent especial atenció al sistema vocàlic— i morfològiques. Tot i que l'anàlisi detallada dels dialectes correspon a l'assignatura de tercer ja esmentada, sí que es presenten alguns sons a partir de les taules i els enregistraments disponibles al web Els sons del català (<https://sonsdeltatala.ub.edu/>). Igualment, els mapes de l'ALDC serveixen per comparar, sobretot, formes lèxiques.

Finalment, per posar la teoria en pràctica, el professor demana la participació activa dels estudiants. Per a visualitzar la diversitat dialectal, demana a alguns alumnes de comarques diferents que es presenten i expliquen, de manera informal, algunes aficions personals o la seua rutina setmanal. La pràctica serveix per analitzar els distints subdialectes que parlen perquè, mentre els alumnes parlen, el professor identifica en veu alta determinats trets dialectals (fonètics, morfològics o lèxics) propis de cada subdialecte. Aquesta dinàmica ajuda a posar veu a les varietats, de manera que l'anàlisi espontània ajuda a relacionar el contingut teòric amb exemples reals i propers. Es tracta, també, de legitimar les formes dialectals en el parlar col·loquial, evidentment diferent a l'estàndard, en què les formes locals tenen un valor comunicatiu, històric i cultural important.

Sessió 3. Escoltem parlar el territori

Les dues hores de la tercera sessió se centren a analitzar discursos periodístics de diferents professionals dels mitjans audiovisuals en català, tant al País Valencià com a Catalunya, amb especial atenció a l'articulació, l'entonació, el ritme, l'ús de varietats dialectals i la naturalitat del discurs, així com els elements paratextuals. Els alumnes analitzen totes aquestes qüestions a partir d'una rúbrica que proporciona el professor. Es trien textos orals de Jéssica Crespo, Javier Miró, Clara Castelló, Victòria Maso, Màxim Huerta, Marc Giró, Mònica Terribas, Xavier Grasset i Júlia Taurinyà, perquè queden representats distints subdialectes. Així, la selecció cobreix diverses varietats dialectals: valencià central, valencià meridional, valencià septentrional, català central, català nord-occidental i rossellonès.

Aquesta anàlisi permet connectar les nocions teòriques treballades a les sessions 1 i 2 amb discursos reals, emesos per professionals de prestigi. Alhora, ofereix als estudiants l'oportunitat de descobrir aquestes figures rellevants que, malgrat la seua projecció pública, sovint desconeixen. D'aquesta manera, l'activitat enriqueix el bagatge de referents lingüístics de l'alumnat i, alhora, permet la reflexió crítica sobre la representació i el tractament de la diversitat dialectal als mitjans de comunicació.

Sessió 4. Comprensions orals a partir de cançons

En aquesta quarta sessió l'objectiu és treballar la variació dialectal del català a partir de cançons contemporànies, que funcionen com un material lingüístic viu que els estudiants reconeixen com a proper. La sessió s'ha estructurat al voltant de tres peces musicals representatives de varietats diferents: “Tots es motors” dels mallorquins Antònia Font, “Diània” del grup valencià Zoo i “Una lluna a l'aigua” del grup barceloní Txarango.

L'alumnat ha treballat en activitats de comprensió oral amb buits sobre cadascuna de les cançons. Aquestes activitats s'han dissenyat amb la finalitat d'identificar formes pròpies de les varietats dialectals: articles salats i formes verbals balears en “Tots es motors”; lèxic i cultura popular valenciana en “Diània”, i el català central a “Una lluna a l'aigua”. Vegeu l'Annex 1, en què s'arreglen les activitats desenvolupades.

Sessions 4 i 5. Els dialectes als mitjans de comunicació i a les xarxes socials

Un altre àmbit interessant en què es pot analitzar de manera crítica la varietat dialectal són les xarxes socials. El professor presenta tres veus públiques, reconegudes pels estudiants, que provenen de distintes xarxes socials i creen continguts de consum juvenil: Miquel Montoro (mallorquí – YouTube), Cabrafotuda (valencià meridional – Instagram/TikTok) i Juliana Canet (català central– Catalunya Ràdio, YouTube, Instagram).

A partir d'un fragment de Juliana Canet en què reflexiona sobre la variació diastràtica i la llengua de l'entreteniment (<https://www.youtube.com/watch?v=Y5jmbWdoiS8>) es reflexiona sobre el model dels creadors de continguts en català per atraure públic jove. Els vídeos de Miquel Montoro i Cabra Fotuda serveixen per encetar una altra reflexió: com s'associen certes varietats a determinats estereotips, rols comunicatius o formes d'humor. El professor planteja llavors la qüestió de si això contribueix a normalitzar la diversitat o, pel contrari, a consolidar-ne la folklorització.

Es tanca la sessió amb una reflexió col·lectiva, que parteix d'aquesta pregunta: En una societat amb mitjans de comunicació unificadors i xarxes socials globalitzades, com podem fer visible la riquesa dialectal sense folkloritzar-la ni estigmatitzar-la?

La sessió es tanca amb la presentació d'una tasca que l'alumnat haurà de realitzar fora de l'aula i que servirà per cloure la seqüència didàctica en la darrera sessió, la cinquena. Es tracta d'una activitat de recerca i anàlisi crítica de prejudicis lingüístics sobre el català a les xarxes socials, amb especial atenció als comentaris, memes, vídeos o opinions que desqualifiquen determinades varietats dialectals o que n'ofereixen una visió estereotipada o simplista.

Els estudiants han de seleccionar dos exemples reals trobats en plataformes com TikTok, YouTube, X (Twitter), Instagram o Facebook. Per a cada exemple, hauran de completar una fitxa d'anàlisi proporcionada pel professor que inclou, entre altres ítems:

- Plataforma i data de publicació.
- Tipus de contingut (vídeo, comentari, imatge, etc.).
- Varietat o varietats dialectals afectades.
- Prejudici o estereotip detectat.

-Valoració crítica: es tracta d'un cas de discriminació lingüística? Quin impacte pot tenir?

L'objectiu és fomentar una actitud crítica davant del consum digital i fer visible com els prejudicis lingüístics persisteixen sobretot en entorns informals i, sovint, anònims. Aquesta activitat permet iniciar el tancament de la seqüència i enllaça amb el debat final col·lectiu, en què es comparteixen i contrasten les observacions fetes per cada alumne.

3. Competències i objectius

La seqüència que hem dut a terme i que venim de presentar permet desenvolupar les següents competències:

- Anàlisi metalingüística de la producció oral pròpia.
- Domini de la terminologia bàsica de la lingüística descriptiva i sociolingüística.
- Coneixement de la varietat diatòpica de la llengua catalana.
- Capacitat per descriure i analitzar els trets lingüístics de diferents dialectes.
- Capacitat per contextualitzar socialment i culturalment els usos lingüístics.
- Capacitat per fer una anàlisi crítica del discurs oral i audiovisual.

Igualment, al llarg de la seqüència es pretenen assolir els següents objectius:

- Comprendre els conceptes bàsics de la variació lingüística, especialment la varietat diatòpica del català.
- Identificar i analitzar trets dialectals en discursos i cançons reals procedents de diferents zones del domini lingüístic català.
- Diferenciar les varietats dialectals catalanes principals i reconèixer-les en l'àmbit fonètic, lèxic i morfosintàctic.
- Desenvolupar una actitud oberta i respectuosa cap a la diversitat interna de la llengua catalana, des d'una perspectiva científica.
- Relacionar l'ús de les varietats dialectals amb el context comunicatiu i la identitat cultural dels parlants.
- Aplicar coneixements lingüístics en activitats pràctiques.
- Reflexionar sobre la variació diatòpica i els registres.
- Reflexionar sobre els prejudicis lingüístics.

- Reforçar la consciència fonètica i les habilitats comunicatives en diferents registres.

ANNEX 1. Activitats de la sessió 3

La variació diatòpica. Activitats

1. Escolta les cançons i completa'n els buits.

A. «Tots es motors», Antònia Font

Encara no m'ho crec

i ja _____ a ser a un _____

que fa voltes en _____ recta.

T'has fet desaparèixer

i jo he perdut sa corba

i s'anestèsia, i he plorat.

_____ un centre de gravetat,

_____ un _____ d'espitals

que me dugui a conèixer i a tancar

una fonoteca _____ .

I que _____ tots es motors

d'impossibles _____,

que te duguin a _____

que els teus _____ són africans.

_____ estimàvem,

mos _____ mútuament ses vides,

mos acabàvem, mos fèiem companyia,

mos caducàvem, mos _____

_____ sempre es dies,

mos sexuàvem, mos gastronomíem.

Encara no m'ho crec

i ja torn a ser a un _____

que fa voltes en _____ recta.

T'has fet desaparèixer

i jo he perdut _____ corba

i s'anestèsia, i he plorat.

Que _____ es _____,

que _____ tots es codonys,

que no _____ si s'han de regar,

perquè jo _____ més de la mar.

_____ estimàvem,

mos _____ mútuament ses vides,

mos acabàvem, mos fèiem companyia,

mos caducàvem, mos _____

quasi sempre _____ dies,

mos sexuàvem, mos gastronomíem.

I que _____ tots es motors

d'impossibles _____,

que _____ a _____

que es teus _____ són africans.

Mos estimàvem,

mos _____ mútuament ses vides,

mos acabàvem, mos fèiem companyia,

mos caducàvem, mos _____

_____ sempre es dies,

mos sexuàvem, mos gastronomíem.

Mos estimàvem,

mos _____ mútuament ses vides,

mos acabàvem, mos fèiem companyia,
mos caducàvem, mos _____
_____ sempre es dies,
mos sexuàvem, mos gastronomíem.

B. «Diània», Zoo

No ens arriben els cants, hauran _____ poeta,
campanes _____ !

I ara anem seguint camins
de mar i cel,
el blau als cims,
el so del vent,
plaers divins, país: Diània.
Un plor morisc
que duc _____,
paint la fi,
quan _____ jo i balla la muntanya.

On els bandolers amaguen coses
que contaven sols a les _____,
udolaven llops per Malafí,
gaudint les valls en les nits _____.
Sentiu la calma, salmorra i vi:
sublim. Saleu la parla, _____,
colliu el fruit, _____ el pit, _____,
ronda una teulada la _____,
i unes bubotes refrescant-se per les aigües del Pou
Clar,
enriallades, sabent-se a casa.
Carícies d'esbarzers, de llepó de _____,
quan jo _____ no ploreu,
balleu a la plaça.

I vindrà un temporal,
i hauran _____ poeta,
i vindran i diran:
"ja no _____ el cants"

Correrà riu _____,
_____ cada lletra,
i vindran i diran:
"ara qui _____ lleva esta fam?"

S' _____ de lluna
la nit tancada de la vall,
les estrelles són _____.
La _____ un _____
que plany i canta un romanç
dedicat als uelos que _____.
Barrancs encantats,
serres foradades,
pintures ancestrals,
ballen les _____.
Si tots, com jo, _____
a la ciutat,
qui parlarà amb les oliveres
_____?

Lluny de les platges
i els _____ de formigó,
respira el món a
les valls de l'interior.
Als vells dominis
del moro dels _____,
les fonts conten rondalles
a _____ i gripaus.

Pau i amor per als que _____
les _____,
que _____ bé
i no _____ les collites,
que continuen estes terres ben vives
les figues dolces i les flames adormides.

C. «Una lluna a l'aigua», Txarango

_____ a buscar, vine a _____ l'aire

Vine _____, balla amb mi

Balla com una lluna a l'aigua

_____ a buscar, vine a _____ l'aire

Vine _____, balla amb mi

Balla com una lluna a l'aigua

Oi-oi-oi, ai-ai-ai, oi-oi-oi

Balla com una lluna a l'aigua

Oi-oi-oi, ai-ai-ai, oi-oi-oi

Balla com una lluna a l'aigua

_____ el batec de la terra

De la _____ pell amb la _____

La vida que passa a _____

_____ els vaixells enfonsats dels dies

_____ la clau del teu regne amb les cançons

Vull descobrir-te amb tot el cos

Arribar-te a la boca, robar-te l'aire

I tremolar tots dos com una lluna a l'aigua

No _____, vull mirar-te

No _____ imaginar-te, _____ sentir-te

Vull compartir tot això que sents

No vull _____ a tu (Vull amb tu _____ el temps)

_____ a buscar, vine a _____ l'aire

Vine _____, balla amb mi

Balla com una lluna a l'aigua

_____ a buscar, vine a _____ l'aire

Vine _____, balla amb mi

Balla com una lluna a l'aigua

M'agrada perquè _____ rebel

Perquè balles, perquè vibres

M'agraden els teus ulls cansats

_____ passat la nit entre llibres

Jo vull llegir-te amb els dits

Vull sentir-te la pell _____

Vine i _____ aquest plor del pit

Vine a _____ la roba de la _____

No _____, vull mirar-te

No _____ imaginar-te, _____ sentir-te

Vull compartir tot això que sents

No vull _____ a tu (Vull amb tu _____ el temps)

2. Identifica a quina varietat diatòpica pertany cada cançó. Justifica-ho amb els trets que ho expliciten (fonètics, morfològics, etc.).

3. Reescriu una estrofa de cada cançó en una varietat dialectal diferent.